

jelentik, vagyis mindig a felnőttek vannak döntési helyzetben, hiszen a felelősség is az ő vállukon nyugszik, miközben ismételten meg is osztják azt a gyerekekkel, mert az olvasásra vonatkozó döntést többnyire ők hozzák meg.

(Nagy Attila)

Iskolai könyvtárak

95/029

ZENG Lili: Obsee sostoânie skol'nyh bibliotek v Kitae = Bibliotekoved.Bibliogr.Rub. 132.no. 1993. 39-47.p. Bibliogr.11 tétel.

Res. angol nyelven

A kínai iskolai könyvtárak általános helyzete

Iskolai könyvtár

Kínában – több mint 125 millió tanulóval – hozzávetőlegesen 800 ezer általános és – 5,5 millió tanulóval – 100 ezernél több közép- és szakközépiskola működött 1989 folyamán.

1884-ben alakult az első középiskolai, 1910-ben pedig az első általános iskolai könyvtár. 1935-ben 162, 1947-ben pedig 1492 iskolai könyvtár volt az országban. 1949 után rohamosan szaporodott az iskolai könyvtárak száma, minthogy a kommunista párt nagy jelentőséget tulajdonított nekik a pedagógiai folyamatban.

A „kulturális forradalom” tíz viharos évében gyakorlatilag az összes iskolai könyvtár megszűnt létezni. Napjainkban az általános és középiskolai könyvtárak száma 150 ezer körül van; a szakképzett könyvtárosok száma meghaladja a kétezret, a pedagógus-könyvtárosoké pedig az 500 ezret.

Az iskolai könyvtári munka orientálására időnként előírások jelennek meg. A nevesebbek 1981-ből és 1989-ből valók. Létszámnormák is vannak. Így a legalább 12 osztályú középiskolákban 1-2, a 13-18 osztály közöttiekben egy-három, a 19-24 osztály közöttiekben pedig kettő-négy könyvtáros státusz van. Az általános iskolákban érvényes norma: 12 osztályig egy részfoglalkozású, 13 és 17 osztály között egy, 18 osztály fölött egy-két könyvtárosra van szükség.

Az iskolai könyvtárak a pedagógusok számára szakkönyvtárként és információs központként szolgálnak, a gyermekek számára részint tan-könyvtárként, részint általános műveltséget terjesztő intézményként működnek. Ebből következően szoros kapcsolatban vannak az egyéb gyermek- és ifjúsági könyvtárakkal.

Az iskolai könyvtárügyben gyakorlatilag a hálózati elv érvényesül. Intenzív a képzés- és továbbképzés; ez utóbbiban fontos szerepet játszanak a terület szakfolyóiratai.

(Futala Tibor)

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állományalakítás

95/030

ATTON, Chris: Beyond the mainstream: examining alternative sources for stock selection = Libr.Rev. 43.vol. 1994. 4.no. 57-64.p. Bibliogr. 12 tétel.

Az állománygyarapítás alternatív forrásai

Előszerezményezés; Szűk publicitású anyag

A könyvtárak polcain található dokumentumok témái szinte mind megtalálhatók a kisebb, eldugottabb, ún. alternatív kiadók termékei között, sőt e kiadók olyan témákat is elővesznek, amelyekkel szinte sohasem találkozunk a könyvtárban. E kiadókat a szerző a köztudatban jól ismert és meghatározó szerepű kiadókhoz képest (Penguin, Longman stb.) nevezi alternatívaknak. Fő jellemzőjük, hogy nem a tömegkommunikáció által meghatározott irányelveket és a szabad piac – valójában irányított – törvényszerűségeit

tartják szem előtt; nem a fenntartójuknak, hanem az íróiknak és az olvasóiknak kívánnak tetszeni. Mivel az alternatív irodalom hiánya a könyvtárakban sok értékes, másutt nem megtalálható információtól fosztja meg az olvasókat, a szerző, miután megismertette az olvasót a legjelentősebb alternatív kiadók jellemzőivel, külön fejezetben foglalkozik az általuk kiadott írások értékeivel, majd ismerteti az alternatív kiadványok könyvtári beszerzésének lehetséges módszereit.

Nagy-Britanniában három alternatív kiadó érdemel különös figyelmet: az AK Press, a Counter Productions és a Turnaround. Néhány kulcsszó a kiadók tematikai jellemzésére: parapolitika, környezetvédelem, radikalizmus, abszurditás, szürrealizmus, szabad gondolkodás, diktatúra-ellenesség. Katalógusbeli hirdeteikre inkább jellemző a becületesség, mint az élvonalbeli kiadókéira, ahol állandóan az „első”, a „legnagyobb” és a „legjobb” jelzőkkel lehet találkozni. Az írások nyelve általában olvasmányosabb, tisztább, egyszerűbb, mint a domináns kiadók gondozásában megjelenő műveké. Legfontosabb értékük azonban az, hogy szembeszegülnek a szabad piac diktálta demokratikus kapitalizmus törvényeivel, amelyet Chomsky szerint nagyrészt a tömegkommunikáció diktatúrája határoz meg, kezdve a témák kiválasztásával, folytatva az önkényes hangsúlyozással, az információk megszűrésével és a viták behatárolásával.

Az alternatív műveket nem könnyű beszerezni, mivel ezek az ún. szürke irodalom kategóriájába tartoznak, amelynek jellemzői a nehéz hozzáférhetőség, az „amatőr” formai kivitelezés, az alacsony példányszám, az elégtelen bibliográfiai számbavétel.

A könyvtáraknak a következő állománygyarapítási forrásokat célszerű figyelembe venni:

- kiadói kalauzok (ezek közül a *The Small Press Yearbook* a legátfogóbb – nemcsak kiadók és folyóiratcímek szerinti mutatót tartalmaz, hanem általános tematikai kategóriák szerint is csoportosít);

- terjesztői katalógusok, valamint a nemzeti könyvtárak és az egyéb kötelespéldányra jogosult könyvtárak katalógusai;

- indexek, bibliográfiák (pl. a brit *The Underground and Alternative Press in Britain* és az amerikai *The Alternative Press Index*, valamint az *APT for Libraries: Alternative Press Titles for the General Reader*);

- hirdetések, recenziók, hivatkozások magukban az alternatív kiadványokban.

Annak ellenére, hogy az alternatív művek feltérképezése és kiválogatása sok türelmet, kitartó nyomozást, és némi jó szerencsét is igényel, nem árt figyelembe venni Charles Willett szavait: „minden véleményt figyelembe kell vennünk, nemcsak az akadémikus és a politikailag megbízható nézeteket .. ezek a könyvek jelentik a mi *glasznosztjunkt* és *szamizdatunkat*, a mi szabad hangunkat.”

(Novák István)

95/031

UMLAUF, Konrad: Bestandskalkulation neu durchdacht = Buch Bibl. 46.vol. 1994. 8.no. 638-649.p.

Res. angol nyelven

Új gondolatok az állomány kiszámításáról

Állományelemzés; Gyarapítási keret; Közművelődési könyvtár; Modellálás

A marketing elvére, közelebbről az állomány kölcsönzési forgalmának adataira épülő állományelemzési módszert (melyet főként az állománygyarapítási keret elosztásánál szoktak alkalmazni) a szerző két új elemmel bővíti ki: a könyvek egyes csoportjainak átlagárával és a funkcionális súlyszámmal. További újdonság, hogy a módszert a nem könyv jellegű dokumentumokra is alkalmazza.

A differenciált átlagár bevezetése azért szükséges, mert a különböző fajtájú könyvek ára jelentősen eltér egymástól. Azonos mennyiségű szakkönyv beszerzése pl. nagyobb összeget követel, mint ugyanannyi gyermekkönyvé, ezért a forgalom számadatai önmagukban nem adnak reális támpontot az állománygyarapítási keret elosztásához.

Az egyes kategóriák átlagárainak kiszámítását a szerző a német könyvtárellátó, az ekz jegyzékeinek alapján végezte. (A teljes német könyvtermés alapján végzett számítás nem tükrözte volna a közkönyvtárak tényleges gyarapítását, az egyes könyvtárakban külön-külön végzendő számítás pedig rendkívül munkaigényes

lenne.) Az ekz jegyzékek alapján az ismeretközlő könyvek átlagára az NSZK-ban 40,40 DM, a szépirodalomé 30,52 DM, a gyermek- és ifjúsági irodalomé 19,24 DM.

A másik új elem, a súlyszám a következő szempontok érvényesítését szolgálja:

– A könyvtár funkciója a hálózatban. (Pl. a központi könyvtárnak a fiókkönyvtárakhoz képest funkciójának betöltéséhez gazdagabb állományra van szüksége, ezért a központi könyvtár súlyszáma 1,45, a fiókkönyvtáraké 1.0.)

– A könyvek elavulásának mértéke. (A szakirodalom pl. gyorsabban avul el, mint a gyermekirodalom. Ez a súlyszámokban így tükröződik: szakirodalom: 1,4, szépirodalom: 0,9, gyerekirodalom: 0,7.)

– Ha könyvtárpolitikai okokból valamely állományrészt kiemelten akarnak fejleszteni, erre megfelelő eszköz a súlyszószám megfelelő felemelése.

Példa a módszer alkalmazására (az adatszerű, táblázatos kimutatásokat lásd az eredeti közleményben):

Első lépésként (a központi könyvtárat és az ellátandó fiókkönyvtárakat itt még együttesen számítva) a könyvvásárlásra rendelkezésre álló összeget a három alapvető állományegység alapján osztjuk fel a forgalomban megnyilvánuló tényleges igények alapján. A kapott értékek százalékos arányában osztjuk fel a rendelkezésre álló keretet, adott esetben 140 e DM-et, majd a következő lépésként kiszámítjuk, hogy az egyes állományegységekre jutott összegből milyen arányban részesülnek – forgalmi adataik alapján – az egyes könyvtárak.

Hasonló módon lehet kiszámítani az egy-egy könyvtár szépirodalmi vásárlására ill. gyermekkönyv vásárlására jutó összegét is.

Az ismeretközlő irodalom tovább bontható szakcsoportok szerint, és az egyes szakcsoportokra jutó összeg a szorzószám segítségével állapítható meg.

A kölcsönzés mint mérőszám a folyóiratoknál is alkalmazható, de csak bizonyos keretek között. A kiindulópont az lehet, hogy a gyarapítási keret 15-20%-át kell folyóiratbeszerzésre fordítani, ezen belül lehet a kölcsönzési adatokat mérőeszközülni használni. Mivel a periodikák terén a központi könyvtárak prézens feladatai jelentősebbek mint a könyvek esetében, a folyóiratkeret kiszámításánál a központi könyvtárakra a 4-es szorzószámot lehet alkalmazni.

Az AV anyagok esetében a kölcsönzés állománygyarapítási szorzószámként csak fenntartásokkal alkalmazható, ugyanis e téren a rendkívül szűkös könyvtári kínálat nem tükrözi a tényleges igényeket. Az egyes tartományok között is nagy a különbség: a volt NDK könyvtárai AV anyagokban gazdagabbak, mint a régi NSZK tartományok. Könyvtárpolitikai döntés, hogy a könyvtárak milyen ütemben kívánják ezt az állományrészt a tényleges igények szintjére fejleszteni. Általános elvként is le lehet szögezni, hogy a kölcsönzési adatokra épülő állománygyarapítási gyakorlat csak bizonyos határok között alkalmazható, a csekély számú kölcsönzés ui. nemcsak a társadalmi érdeklődés hiányát jelezheti, hanem a könyvtár rossz működését is: elavult állományegységeket, rosszul kínált állományrészt, a könyvtár tényleges használóinak meg nem felelő szintű állományalakítást.

(Katsányi Sándor)

95/032

CHRZASTOWSKI, Tina E. – STERN, David: Duplicate serial subscriptions: can use justify the cost of duplication? = Ser.Lib. 25.vol. 1994. 1/2.no. 187-200.p. Bibliogr. 5 tétel.

Alátámasztja-e a használat a többpéldányos folyóiratelőfizetést?

Állomány használata; Folyóirat-előfizetés; Főlépéddány; Gazdaságosság -könyvtárban

A költségvetési csökkentések és a magas folyóiratárak következtében a könyvtárak sokszor kénytelenek bizonyos folyóiratokat lemondani, aminek gyakran a duplum-folyóiratok esnek áldozatul. A korlátozott költségvetés leg-
hatékonyabb ellensúlyozására irányuló erőfeszítések között a duplum-lemondás erőteljes irányzattá vált. A cikk az UIUC (University of Illinois at Urbana-Champaign) két tanszéki könyvtárában (kémiai, ill. fizikai/csillagászati tanszék) összehasonlította a duplum-folyóiratok használatát, és meghatározta a használat szerinti költségeket az összes folyóira-ra vonatkoztatva, egy háromhónapos folyórat-használati felmérés segítségével. Az eredmények azt mutatják, hogy a duplum-folyóiratok előfizetése – az intenzív

használatuk miatt – mindkét tanszéki könyvtárban megalapozott.

(Autoref.)

Lásd még 28

Állományvédelem

95/033

LIFER, Evan St.: How safe are our libraries? = *Libr.J.* 119.vol. 1994. 13.no. 35-39.p.

Mennyire biztonságosak a könyvtáraink?

Biztonsági berendezés; Könyvlopás

Steven C. Blumberg, minden idők leghatékonyabb könyvtolvaja 20 év alatt 300 könyvtárból 28 ezer könyvet lopott el, 20 millió dollár értékben.

Felvetődik a kérdés, hogy mennyire biztonságosak könyvtáraink, ha egyetlen ember képes ekkora károkat okozni. Bár a gyűjtemények megvédése is fontos, mégsem ez az egyetlen biztonsági kérdés. 1700 könyvtárban végzett országos felmérésében A.J. Lincoln kriminológus a 80-as évek elején az egy év alatt elkövetett könyvtári bűneseteket vizsgálta. Leggyakrabban könyvlopás, a referenz-művek eltulajdonítása és könyvrongálás fordult elő, sokkal alacsonyabb arányban pedig a személyzet vagy az olvasók inzultálása, gyűjtogatás, fizikai erőszak. Lincoln szerint a magatartásbeli problémák, bár nem olyan gyakoriak, mégis olyan jellegű gondokat okoznak, amelyekkel a könyvtáraknak szembe kell nézniük. A sacramentói nagyvárosi környezetben működő közkönyvtárban két referenzkönyvtárost lőttek le, Buckeyeban halálosan végződő szexuális támadás érte a könyvtárosnőt, Salt Lake Cityben pedig egy fegyverrel és bombával felszerelt férfi ejtett túsul olvasókat.

W. Moffet könyvtárigazgató szerint a könyvlopások és az erőszakos cselekedetek két különböző típusú biztonsági problémát jelentenek a könyvtárak számára, s szerinte e gondok egyben a társadalom problémái is. Lincoln ezzel szemben a könyvtárak megoldandó problémájának tartja az e cselekmények elleni fellépést.

Tudható, hogy különösen a közkönyvtárak vannak kitéve ilyen hatásoknak, mert a hét minden napján nyitva tartanak, s vonzzák a hajléktalantokat. Lincoln azt is megállapította, hogy a 80-as éveket a biztonsági rendszerek viszonylagos hiányosságai jellemezték. Az eltelt évtized során történt ugyan fejlődés e téren, de nem kielégítő. A könyvtárak továbbra is ki vannak téve a fosztogatásnak és az erőszaknak. Ennek okait a szakértők három tényezőre vezetik vissza:

- bizonytalanság a hozzáférés kontra biztonsági szempontok között;

- kételkedés a probléma kezelhetőségét illetően;

- nincsenek egységes biztonsági rendszerek.

A Kongresszusi Könyvtárban 1972-ben felfedezték, hogy a 20 milliós állományból 300 ezerrel nem tudnak számot adni. Ezért J. Billington lezáratta az állományt, vagyis megszüntette a szabad hozzáférést. Ez a lépés mind a személyzet, mind a kutatók részéről nagy felháborodást váltott ki.

Egyes biztonsági szakemberek úgy vélik, hogy a hozzáférést akkor biztosítja a könyvtár, ha gondoskodik az állomány biztonságos elhelyezéséről, más vélemények szerint viszont ezzel a lépéssel a nyilvános funkcióját tagadja meg. Nehezíti a helyzetet, hogy a jogi hatóságok nem veszik komolyan a felmerülő problémákat, s gondot okoz a lakosság toleráns viselkedése is a könyvtári bűntények megítélésében. A köztulajdonnak nincs nagy tekintélye, s aki lopásra, könyvcsonkításra vetemedik, könnyen talál magyarázatot tetteire.

Ma már az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) is foglalkozik a könyvtárak biztonságának kérdéseivel. Moffet és kollégái munkájának köszönhetően megindult a munka a régi és ritka könyvek védelme érdekében. A csoport elektronikus hálózatot teremtett meg a kapcsolattartás érdekében a tagkönyvtárak között. Rövidesen az antikváriusokat is bevonják a munkájukba, tehát a tolvajlás ezentúl nem lesz egyetlen könyvtár ügye. Irányelveket is kidolgoztak a könyvtárak számára.

Egyéb intézkedések: a sacramentói közkönyvtár nyilvános pontjain riasztó berendezéseket szereltek fel, belső kommunikációs hálózatot építettek ki. A detektoros átvizsgáló ellen azonban tiltakoztak a könyvtárosok.

A közkönyvtár a társadalom utolsó erődítménye, ahová ingyenesen mehetnek az emberek. A

nyilvánosság miatt nincsenek korlátozások, de ennek árnyoldalával a könyvtáraknak tisztában kell lenniük.

(Kovács Katalin)

Lásd még 12, 47

Különgyjtemények

Lásd 78

Feldolgozó munka

95/034

DUCKETT, Bob: Do users matter? = Cat.Index. 111.no. 1994. 1, 3-8.p.

Gondolunk-e a használókra is?

Bibliográfiai leírás; Használók képzése; Katalógushasználat

Maurice Line többször is megkérdőjelezett a katalógusokkal kapcsolatos, megkérdőjelezhetetlennek tűnő szabályokat, és a feldolgozók méltóságára súlyos csapást mért Donald Urquhart, amikor kiiktatta a katalógushasználatot a British Library kölcsönző könyvtárának (BLLD) gyakorlatából. Ekkor menekült a szerző a katalógus másik oldalára, az olvasószolgálatba.

A cédulakatalógusok, lyukkártyák és más avatag mechanikus rendszerek ideje lejárt: az online, hálózati és CD-ROM korba értünk. Az OCLC Europe több tízmillió tétel konvertálásával büszkélkedik. De vajon jobban szolgáljuk-e a használókat? Az ismeretek 90%-a nem hozzáférhető elektronikus formában. Az amerikai Kongresszusi Könyvtár és a British Library szakértők által készített katalógustételeinek összevetése csak harminc százalék körüli egyezést mutatott. Mielőtt a katalóguskészítés egy zárt kör kiváltsága lesz, a katalógushasználat pedig ezoterikus tudomány, meg kell vizsgálni az egyszeri katalógushasználatot.

A használónak számos problémával kell megbirkóznia: többféle formátummal, tökéletlen lefedéssel, hozzáférési és használati nehézségekkel, különböző elrendezésekkel, lekérdezési stílusokkal és a hibákkal. S ez nemcsak az „egyszerű” használónak, hanem a profinak – a tudós-nak, a bibliográfia-összeállítónak, az újságírónak – is gondot okoz, még akkor is, ha olyan autentikusnak számító adatbázisról vagy katalógusról van szó, mint az egyetemi könyvtárak saját vagy osztott katalógusai. Még a könyvtárosok között is vannak kritikusai az online katalógusoknak, akik elsősorban azt kifogásolják, hogy a géppel olvasható rekordok struktúrái, grammatikája, konvenciói, szabályzatai igen eltérőek.

Több tanulmány is készült a katalógusok használatáról. Egy brit felmérés tanulsága szerint több irányításra, címrendszős tételre, annotációra lenne szüksége a használónak. Az OPAC-okban gondot okoz a tárgyszavak megtalálása, a találatok számának bővítése, a hibaüzenetek féreértése, a tiltott szavak jegyzékének használata, a helyesírás, a segítő képernyők használata stb. Egy 1992-es felmérés a menü-rendszerű interfészeket, a Boole-operátorokkal való keresést és a dokumentumreprezentációt említette fő nehézségként. Szerencsére a brit Könyvtáros Egyesület katalogizálási és indexelési csoportja is foglalkozott a kérdéssel, és megállapította, hogy az OPAC-ok túlságosan kifinomultak, ezért nem barátságosak, és a könyvtárosoknak nemcsak a rendszer bibliográfiai oldalával kellene törődniük.

A szakirodalom és számos katalógus használata során szerzett tapasztalat alapján a szerző egy 12 pontos katalógushasználói chartát állított össze:

1. A katalógus elhelyezése és irányítása – legyen feltűnő és egyértelmű.
2. Fizikai megjelenése – legyen elég hozzáférési pont.
3. Működés – megfelelő környezetre, berendezésre, útmutatásra van szükség.
4. Használóképzés – a használó egyszerű nyelvezetű, pontos utasításokat igényel.
5. Lefedés – határozzák meg, hogy az állomány mely része van feltárva a katalógusban; ne feledkezzenek meg az analitikus feltárásról sem.
6. Áttekinthetőség és világosság – legyen minden szerkezet és jel értelmezett.
7. Állományadatok – pontos információ szükséges a dokumentum helyéről és státuszáról (pl. kötetesen).
8. Tárgyi megközelítés – címszavak, kulcsszavak, ellenőrzött szótár szükségesek.

9. Pontosság és minőség – a következetesség, a rendszavak következetes megválasztása nagyon fontos. 10. Minőség – érdemes lenne visszahozni az annotációkat. 11. Output – a könyvtárosok sokkal változatosabb formákat találhatnának ki, pl. hordozható monitoron lévő katalógus. 12. Az intelligens katalógus – a tudatlan használónak szakértő rendszerek biztosítják az intelligens katalógust.

Szorosabb kapcsolatot kell teremteni a felhasználó és a feldolgozó között, hogy ne téveszthessék szem elől a könyvtár – és a katalógus – küldetését: az információhoz való hozzáférés fokozását. Jobb és több katalógusra és indexre van szükségünk, jobb és több feldolgozóra is. Az automatizáció megkönnyítheti a munkát, de az emberi oldal – a világosabb szóhasználat és a tökéletesebb ítéletek – a döntő.

(Orbán Éva)

95/035

RAPTIS, Paschalis – SALABA, Athena: Bilingual authority files at the Central Library of the Aristotle University of Thessaloniki, Greece = *Int. Inf. Libr. Rev.* 26.vol. 1994. 2.no. 67-76.p. Bibliogr.

A besorolási adatok kétnyelvű jegyzéke a thesszaloniki Arisztotelész Egyetem Központi Könyvtárában

Besorolási adatok jegyzéke; Bibliográfiai leírási szabályzat; Egyetemi könyvtár; Fordítás; Online katalógus

A cikk a görögországi Arisztotelész Egyetem (Thesszaloniki) központi könyvtárában kifejlesztett és karbantartott három authority fájlt (név, cím és tárgyszó) mutatja be. Megindokolja a kétnyelvű (angol és görög) authority fájlok szükségességét, és ismerteti az AACR2 szabályzatában végrehajtott módosításokat, amelyek a kétnyelvű tárgyszavak bevezetése miatt váltak szükségessé. Végül a kétnyelvű authority fájlnak köszönhetően kétnyelvű keresést biztosító online katalógus előnyeit tárgyalja.

(Autoref.)

95/036

MÜNNICH, Monika – ZILLMANN, Hartmut: RAK für Online-Kataloge – eine Standortbestimmung = *Bibliotheksdienst.* 28.vol. 1994. 9.no. 1421-1425.p.

Az online katalógusok dokumentumleírási szabályzatának helyzete Németországban

Dokumentumleírási szabályzat; Online katalógus

Az online katalógusok bibliográfiai leírási szabályzatának kérdése Németországban már 10 éve vita tárgya. Ma már nem tartható az online és a hagyományos katalógusok korábbi éles elkülönítése, ugyanis a hagyományosnak tekintett mikrofilmlapos és cédulakatalógusok többsége is számítógéppel olvasható adatok felhasználásával készül. Ezért vált lehetségessé és szükségessé egy egységes szabályzat alkalmazása. Emellett szólnak még a következő érvek:

- a RAK-WB (tudományos könyvtáraknak szánt bibliográfiai leírási szabályzat) igen sok passzusa érvényes az online katalógusokra is,
- néhány kivételtől eltekintve az online katalógusokhoz nincs szükség külön terminológiára,
- az egységes szabályzat biztosítaná a korábban létrehozott géppel olvasható adatok és a korábbi katalógusok kontinuitását is.

Az online katalógusok esetében mindenképpen szabályozni kell viszont az indexelés kérdéseit és a bibliográfiai adatbázisok tervezésével kapcsolatos szempontokat (az adatbázis nagysága, használatának mértéke, az alkalmazások jellege stb. szerint).

Egy egységes szabályzatnak különös figyelmet kell fordítania a következő, az online katalógusok által felvetett három kérdéskörre:

1. indexelés (pl. az egységes besorolási adatok létrehozásának szabályai, a melléktételek korlátozásának feloldása, a leíró és a visszakeresésre szolgáló adatok megkülönböztetett kezelése, a túl szigorú megkötések feloldása),

2. az adatok megjelenítési formátumainak kialakítása (pl. mezőnevek megjelenítése és hasonló kérdések),

3. a nyomtatott bibliográfiai leírásokban szokásos és a kívülről számára sokszor érthetetlen központozási szabályok egyszerűsítése.

Az tehát a cél, hogy a RAK-WB tartalmazza az online katalógusok követelményeit, és az online katalógusok kérdése feltétlenül szerepeljen a RAK további fejlesztésében. A Német Könyvtári Intézet RAK-kal foglalkozó munkacsoportja kapta ezt a feladatot.

(Hegyközi Ilona)

95/037

ORTIZ-REPISO, Virginia – RIOS, Yolanda: Automated cataloguing and retrospective conversion in the university libraries of Spain = Online CDROM Rev. 18.vol. 1994. 3.no. 157-167.p. Bibliogr.

Automatizált katalogizálás és retrospektív konverzió a spanyol egyetemi könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Gépi dokumentumleírás; Konverzió

A 90-es években jelentős, a szabványosítást szem előtt tartó, az európai színvonalhoz képest is számottevő számítógépesítési fejlesztések következtek be a spanyol egyetemi könyvtárakban. Ugyanez nem mondható el a hálózati fejlesztésekről. 1993 végén 40 egyetemi könyvtár közül 35 valamilyen számítógépes programmal dolgozott, és 23-ban volt online olvasói katalógus. Az adatokat egy célzott kérdőíves felmérés alapján értékelték.

A kimutatások szerint a számítógépes feldolgozás az állományokban lévő monografikus kiadványoknak 14,4%-ára, a periodikumoknak pedig 53,2%-ára terjedt ki. A feldolgozott címek aránya természetesen más. A monografikus művek (címek) száma 2 027 260, míg a periodikumoké 112 310. A szabványos feldolgozásra (ISBD-re, spanyol nemzeti bibliográfiai szabványra illetve az AACR-re alapozott rekordok létrehozása) való áttérés általánossá vált mind a leírás adatelemei, mind a besorolási adatok tekintetében. A bibliográfiai adatformátum terén általánossá vált valamely MARC formátum, de a felmérésben részt vevő egyetemi könyvtárak közül egyik sem használja a UNIMARC-ot. Éppen ezért számos konverziós programra (a válaszo-

lók esetében ez 65%-ot jelent) van szükség adatcsere esetén.

A központi katalógusok gazdagosságának gondolata, bár korán felmerült, szervezési hiányosságok miatt nehezen valósul meg az egyetemi könyvtárak körében. A hazai (spanyol) dokumentumok kurrens katalogizálásában egyre elterjedtebb a nemzeti bibliográfia CD-ROM változatának használata, a külföldi dokumentumok esetében a BiblioFile-é. A legnagyobb gond az utóbbi esetében a tárgyi keresés honosításával (fordításával) járó munka.

Ami a kérdőívnek a személyzetre és a költségekre vonatkozó részét illeti, a legtöbb könyvtárban státuszban lévő munkatársak foglalkoztak feldolgozással, de az adatok alapján nem volt kiszámítható norma.

Az online katalógusokra vonatkozó válaszokból azt a következtetést lehet levonni, hogy az olvasók többsége segítség nélkül is boldogul használatukkal, de ezt a véleményt nem támasztják alá komoly vizsgálatok, és az is kiderül, hogy a tárgy szerinti keresés nem problémamentes. Az online feldolgozás tartalmi és technikai megoldására sokkal több figyelmet fordítanak a könyvtárosok, mint a felhasználói igények feltérképezésére. A legtöbb helyen egyelőre azért kénytelenek az online katalógus mellett fenntartani a cédulakatalógusokat, mert kevés az olvasók rendelkezésére álló kereső képernyő.

Az automatizált egyetemi könyvtárakban kulcskérdés a retrospektív konverzió. Az automatizálásban élenjáró Barcelónai Egyetemi Könyvtár 1989-ben kezdte meg konverziós programját, és komoly központi szervezési feladat volt a többi egyetemi könyvtár bevonása. Két egyetemi könyvtár teljes könyvállománya ma már online kereshető, 15-ben folyamatos a retrospektív feldolgozás, 10-ben pedig még nem kezdődött el. Az összes könyvtár adatai azt mutatják, hogy a könyvállomány gépi feldolgozása 52,1%-os, a periodikumoké 16%-os, és a fejlődés egyáltalán nem olyan gyors, mint ahogyan remélték, aminek főként anyagi okai vannak, mivel a retrospektív konverzió rendkívül idő- és költségigényes. A tervek megvalósításához elkülönített költségvetési keretet kell biztosítani, és igen fontos a könyvtárak közötti együttműködés. A siker kulcsa az említettekén kívül a cédulakatalógusok és a költségek pontos elemzése, becslése, a prioritások meghatározása. A módszert tekintve általánosan a vegyes megoldás –

azaz saját adatrögzítés és letöltés, valamint retrospektív konverziót szolgáltató cégektől való megrendelés. Utóbbiak szintén több variációval oldják meg a feladatot: adatrögzítéssel, online letöltéssel és optikai karakterfelismerő berendezések és programok használatával. A felmérések azt mutatják, hogy százalékosan a saját adatrögzítés a nagyobb mértékű, de újabban emelkedik a külső szolgáltatók igénybevétele, mivel sokkal hatékonyabban és jó minőségben dolgoznak, szerződésben rögzített áron. Rekordletöltés esetében leginkább az OCLC-t és a BiblioFile-t használják. CD-ROM adatbázisok hasznosításánál szintén az említettek vezetnek, valamint a Bibliografía espanola. Problémát jelent viszont a rekordok honosítása (tárgyszavak, bibliográfiai kifejezések és megjegyzések stb. spanyolra fordítása). A saját adatbevitelt végző könyvtárak legfőbb gondja – a kétségtelen előnyök mellett – a megfelelő munkaerőkapacitás biztosítása a folyamatos napi feldolgozás rovására. Biztató eredményekkel kecsegtet a LAURA program, amely optikai karakterfelismerő eszközök használatán alapul. A könyvtárak közötti együttműködést és az adatbázisok kompatibilitását az egységesített katalógizálási gyakorlat és besorolási adatfájlok létrehozása/elfogadása segíti.

Ami a költségeket illeti, nincs még megbízható elemzés. Külső cégek megbízása esetén a tételenkénti ár 1993-ban 250-450 pezeta volt, és ez emelkedő tendenciát mutat. Saját feldolgozás esetén általában megbízásos munkatársakat foglalkoztatnak részidőben, de igazi költség-elemzést nem végeztek. A megfelelő elemzések elvégzése után nyilvánvaló lesz, hogy külső cégek megbízásával lehet megoldani a leggyorsabbban és leggazdaságosabban a retrospektív konverziót a spanyol egyetemi könyvtárakban.

(Berke Barnabásné)

95/038

BERGAMI, Barbara: Riversare il passato nel presente. La conversione retrospettiva del catalogo cartaceo dell'Universita Gregoriana = Boll.AIB. 34.vol. 1994. 2.no. 191-200.p.

Res. angol nyelven

A Gregorián Egyetem (Róma) könyvtára cédulakatalógusának retrokonverziója

Egyetemi könyvtár; Konverzió

A kurrens feldolgozás és a tájékoztató szolgáltatások gépesítése után természetesen merült fel a cédulakatalógus mielőbbi konverziójának szüksége. Előkészületként megállapították a cédulák hozzávetőleges számát (600 ezer), és minta alapján elemezték a cédulák állapotát, formáját, tartalmát (az írógép típusától a nyelven keresztül a alkalmazott leírási szabályokig), majd áttekintették a retrokonverzió lehetőségeit: a leírások adatbázisokból (pl. OCLC, RLIN) való letöltését, a CD-ROM adatbázisokból való letöltést, az egyszerű és az ellenőrzött kézi adatbevitelt, valamint az optikai karakterfelismerés alkalmazását.

A letöltést elvetették, mert az eredmény – előre – egyáltalán nem biztos, a keresés nagyon időigényes, az átvett rekordok további kiegészítésre, módosításra szorulnak, a nem talált rekordokat pedig más módszerrel kell pótolni. A „begépelés” túl sok időt (becslés szerint cédulánként nyolc percet) és pénzt (cédulánként 2-3000 lírát) igényel, ugyanakkor magas a hibalehetőség. Ezért a manuális munka (és a költségek) csökkentése és a számítástechnikai lehetőségek kihasználása érdekében az optikai karakterfelismerés és szövegszerkesztős javítás mellett döntöttek.

A kereskedelemben kapható *Ligature* nevű karakterfelismerő szoftvert választották, mert megfelelő sebességgel olvassa a különböző nyelvű cédulákat, és memóriában tárolja a különböző betűformákat, ezzel az emberi beavatkozás szükségét csökkentve. Jelenleg (hat hónap munka után) az átlag feldolgozási idő 45 másodperc cédulánként. Az így elkészült ASCII szöveget az *Image Style* nevű, (némielg adaptált) szoftver segítségével „tisztítják meg” a régi zárójelektől, és szerkesztik át a könyvtár integrált rendszere által használt rekordstruktúrának megfelelően. Az egy szerverből és nyolc munkaállomásból, nyolc szkennerből és egy optikai lemez egységből álló PC hálózaton az öt ezzel foglalkozó munkatárs napi hat órában átlag 130 cédulát dolgoz fel (jelenleg a havi átlag 13 ezer cédula). 10%-os minta ellenőrzése 2%-nyi hibát mutat, ebből 1% a cédulák, 0,7% az optikai

karakterfelismerés és 0,3% a munkatársak hibája. Egy hónapos tesztelés és öt hónap munka után eddig 54 672 bibliográfiai rekordot (68 ezer céduláról) konvertáltak, és megkezdték (egy kb. 60 ezer darabos különgyűjtemény miatt) a ciril karaktereket felismerő rendszer vizsgálatát.

(Mohor Jenő)

95/039

Prespectives on indexing = J.Am.Soc.Inf.Sci. 45.vol. 1994. 8.no. 569-636.p. Bibliogr.

Az indexelés kérdései. – Cikkgyűjtemény, 8 közlemény

Hangfelvétel; Használó; Indexelés; Információkeresési rendszer értékelése; Képanyag; Szabvány -könyvtári

A közlemények címe: Használó központú indexelés; Az indexelésre irányuló kutatások szükségessége; A képindexelés néhány kérdése; Az indexelés és a keresés hatékonysága; A nem könyv jellegű dokumentumok: a vizuális és auditív nyelv tárgyi indexelésének korlátai; Indexelés a humán tudományok terén; Könyvek és folyóiratok indexelése; Az indexelés szabványai: az amerikai Z39.4 revíziója.

95/040

SCHÖNFELDT, René: Mathematische Eigenschaften für Thesaurusrelationen = Nachr.Dok. 45.vol. 1994. 4.no. 203-212.p.

Res. angol nyelven

A tézauruszrelációk matematikai tulajdonságai

Matematikai módszerek; Tézaurusz

Miközben a tézaurusz-elmélet az információ és dokumentáció területéről a nyelvészet és az informatika területeit is eléri, a tézaurusz-relációkat nem egységes szempontok határozzák meg. A számítógéppel kezelendő relációk esetében elengedhetetlen a következetesség, ezért a szerző szerint a kapcsolatokat matematikai jellemző-

ik alapján kell definiálni. A javasolt matematikai fogalmak (reflexív, nem reflexív, szimmetrikus, nem szimmetrikus, tranzitív, nem tranzitív) jellemzőinek matematikai elemzése lehetővé teszi a tézaurusz-kapcsolatok következetes használatát és megkülönböztetését.

(Autoref. alapján)

Katalógusok

95/041

TEDD, Lucy A.: OPACs through the ages = Libr.Rev. 43.vol. 1994. 4.no. 27-37.p. Bibliogr. 30 tétel.

Az online használói katalógusok fejlődése

Online katalógus

Az online olvasói katalógusok (a továbbiakban OOK, angolul OPAC = Online public access catalogue) gyökerei az 1960-as évekre nyúlnak vissza, amikor a számítógépes feldolgozással támogatott katalógizálás elkezdődött, természetesen kötegelt üzemmódban, s az eredmény nyomtatott formában jelent meg. Az automatizált feldolgozást és az adatcsere megvalósítását segítették az amerikai-angol együttműködéssel kidolgozott szabványok: AACR, ISBD, ISBN, MARC. A papírhordozót átmenetileg felváltották a COM mikrofilmlap és -tekercs katalógusok, és megkezdődött az együttműködésen alapuló katalógizálás is.

A hetvenes évek végén általánossá vált az automatizált kölcsönzési rendszerek bevezetése és az ún. kulcsrész könyvtári szoftverek megjelenése a piacon, de ezek közül sok volt a hardver-függő. Az integrált könyvtári rendszerek, melyek a gyarapítási, katalógizálási, kölcsönzési, folyóirat-érkeztetési funkciók mellett OOK modulokból épültek fel, a 80-as évek közepén váltak népszerűvé. Az olvasók számára az alábbi keresési lehetőségek álltak rendelkezésre: a dokumentumok címében előforduló szavak, tárgyszavak, szerzői és egyéb nevek, valamint összetett keresőkérdések a Boole-algebra használatával. A legtöbb OOK ma is ilyen módon működik.

Az OOK-kal foglalkozó nemzetközi konferenciák fő témái a felhasználói szempontok figyelembevétele és a tárgy szerinti keresés problémái köré csoportosultak, és számos kutatási témát támogattak ezeken a területeken.

A 90-es évek fő törekvése a nyílt rendszerek megvalósítása, mely a hardver-függőségtől és a kompatibilitási problémáktól kíván megszabadulni. Ennek egyik eszköze az ISO 10162/0163 protokoll szabvány alkalmazása, amelyet az USA-ban nemzeti szabványként vezettek be (NISO Z39.50).

A harmadik generációs OOK-k jellemzői: a nem-Boole-keresési technika, a keresési lehetőségek kibővítése pl. a könyvek fejezetcímeivel, a természetes nyelvű hozzáférés és a hozzáférés bővítése különböző szótárak (pl. rövidítések, szinonimák, eltérő helyesírási formák) használatával, a szövegbe illesztett automatikus segítő képernyőkkel, a keresési stratégia fejlesztésével és a leginkább releváns rekordok elsőként való megjelenítésével. A fejlesztések kiterjedtek a könyvtári vezetést segítő személyzeti, pénzügyi, elhelyezési, felszereltségi stb. adatok nyomkövetésére is.

Számos felmérés és tanulmány eredményeként, amelyeket főként az Egyesült Királyságban és az USA-ban végeztek, az derült ki, hogy a legfőbb cél egyrészt a különböző könyvtári állományokról (könyvek, időszaki kiadványok, disszertációk, mikrofilmek, térképek, zeneművek, szoftverek stb.) készült katalógusok minél teljesebb retrospektív katalógizálása/konverziója, másrészt az OOK-k bővítése a folyóiratcikkek adataival és kivonataival, valamint más könyvtári katalógusokhoz való hozzáféréssel. Megvalósultak már olyan helyi CD-ROM katalógusok is, amelyek központi katalógusokon kívül teljes szövegű magazinokat is kínálnak. A jövő követelményei: egyetlen állomásról azonos képernyőhasználatú könyvtárosi segítség nélkül könnyen lehessen keresni mind a bibliográfiai, mind a teljes szövegű adatbázisokban, s ha helyben nem hozzáférhető a keresett tétel, a könyvtárközi kölcsönzést is igénybe lehessen venni a munkaállomásról.

Felhasználói szempontból azonban még komoly gondot okoz, hogy bár a különböző hálózatokon keresztül számtalan OOK hozzáférhető, ismerni kell ezek használatát. Ezen csak az segít, ha a képernyő-szabványok bevezetése elrejtje az OOK-k használatának eltéréseit és azok

úgy működnek, mint egyetlen automatizált központi katalógus ill. adatbázis.

A könyvtárak feladata annak megoldása, hogy lehetőséget nyújtsanak a gyors keresés érdekében ún. „álló keresőhelyek”, és a hosszabb munkához szükséges „ülő keresőhelyek” igénybevitelére.

Ajánlásokat dolgoztak ki arra is, hogy melyek az ideális kereső képernyőformátumok. Elmozdulás várható a menü rendszertől a többfunkciós grafikus megjelenítés felé. Egyelőre úgy tűnik, hogy a legtöbb követelmény a tárgy szerinti keresés terén jelentkezik, és fontosnak tartják a kiadói, terjesztési adatok közlését is.

A legfontosabb következtetés, hogy a tárgy szerinti keresés lehető legjobb megoldása segíti igazán a felhasználót.

A cikk szerzője 30 tételes irodalomjegyzéket nyújt a témában elmélyedni kívánóknak.

(Berke Barnabásné)

95/042

FIELDHOUSE, Margaret – HANCOCK- BEAULIEU, Micheline: The changing face of Okapi = Libr.Rev. 43.vol. 1994. 4.no. 38-50.p. Bibliogr. 11 tétel.

Az Okapi nevű online katalógus-rendszer változásai

Online katalógus

Az OKAPI nevű kísérleti online katalógus rendszer létrehozásának tizedik évfordulója alkalmából a szerzők áttekintik a fejlesztés fő állomásait:

- Okapi '84: az olvasói online katalógus megtervezése;
- Okapi '86: szótó-keresés, helyesírásellőrzés, kereszthivatkozási táblázatok;
- Okapi '87: két online katalógus (Okapi és Libertas) teljesítményének összehasonlítása;
- Okapi '88: a keresőkérdés automatikus kiterjesztése és relevancia-visszacsatolás – laboratóriumi vizsgálatok;
- Okapi '90: a keresőkérdés automatikus kiterjesztésének vizsgálata „élőben” egy könyvtári katalógus és egy online adatbázis esetében;
- Okapi '93: online hozzáférés extra tárgyszavakkal gazdagított bibliográfiai rekordokhoz;

– Okapi '94: grafikai használói felület tervezése.

Lásd még 34-38

Információkeresés

95/043

Vers une ergonomie linguistique = Documentaliste. 31.vol. 1994. 3.no. 135-158.p.

Res. angol nyelven.

A nyelvészeti ergonómia felé. A „Nyelvészet és információkeresés” témájú szeminárium (1993. nov. 23.) három előadása

Gépi információkeresés; Nyelvészeti kérdések

A francia ADBS (Association des professionnels de l'information et de la documentation) és az ENSSIB (Ecole nationale supérieure des sciences de l'information et des bibliothèques) rendezésében 1993. november 23-án tartott „Nyelvészet és információkeresés” című szeminárium két előadása a „Nyelvészeti ergonómia felé” alcím alatt csoportosított előadások között hangzott el. Az első egy speciális ember-gép párbeszédet elemzett, amelyben a keresés természetes nyelven történik. A második az információkeresésre egy olyan teljes-szöveg feldolgozó modellt javasol, amelyik figyelembe veszi a különféle használói szokásokat is. A szekció harmadik előadása arról számol be, hogy a francia országos tudományos-műszaki tájékoztatási intézet (INIST) egy számítógépes indexelő rendszert fejlesztett ki a bibliográfiai adatbázisokból kikeresett találatok relevanciájának a javítására.

(Autoref.)

95/044

JÄRVELIN, Kalervo: Merkkijonot, sanat, termit ja käsitteet informaation haussa = Kirjastotiede Inf. 12.vol. 1993. 4.no. 119-128.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Karakterláncok, szavak, keresőkifejezések és fogalmak az információkeresésben

Gépi információkeresés; Terminológia

Az információkeresés szakirodalmá következetenül használja a „string” (karakterlánc), a „word” (szó), a „term” (keresőkifejezés) és a „concept” (fogalom) szavakat. E szavak jelentés-tartalmára vonatkozóan nincs közös megegyezés. Ezért van, hogy az információkereséssel kapcsolatos kommunikáció gyenge hatékonyságú, pontatlan és hibákra hajlamos. A terminológiai tanulmányokban használatos „term” fogalom, valamint egy háromszintű információkeresési modell alapján a cikk megkísérli a zavaros terminológia tisztázását, és a „string”, a „search key” és a „concept” fogalmak, illetve ezek alárendelt fogalmainak a használatát javasolja. Ennek megfelelően arra is javaslatot tesz, hogy az egyéb, az információkeresésben ugyancsak használatos fogalmakat, amilyenek pl. a „controlled term”, az „uncontrolled term” és „free term” lehetőleg ne használják.

(Autoref.)

95/045

MILNE, J.Richard: Hypertext and its implications for library services = Libr.Inf.Res.News. 18.vol. 1994. 60.no. 24-29.p. Bibliogr. 4 tétel.

A hiperszöveg és könyvtári vonatkozásai

Gépi információkeresés; Hiperszöveg; Kutatási jelentés [forma]; Mesterséges intelligencia

A hiperszöveg új lehetőséget nyújt a számítógépi adatbázisokban tárolt információk tárolására és visszakeresésére. A szöveges, grafikus, hangzó vagy egyéb információkat ez a rendszer különálló blokkokban, ún. csomópontokban tárolja, a csomópontok pedig a tartalmi kapcsolataik alapján vannak összekötve. Ezáltal a haszáló-nak a hagyományos rendszerekben megengedett lineáris információkeresés helyett lehetősége nyílik arra, hogy „testhezálló”, asszociatív alapú felfedezésre induljon a hiperszöveg-hálózatban.

A továbbiakban a hiperszöveg előnyeit, hátrányait és könyvtári alkalmazásait foglaljuk össze.

Előnyök:

- a hivatkozások készítésének és előhívásának egyszerűsége;
- a hálózat felépítésének rugalmassága;
- az ember felfogó kapacitásának megnövekedése;
- a használati együttműködés (közös írás, kutatás, tanítás) lehetősége.

Hátrányok:

- a rendszer statikus természete (a használó csak a tervező által előre meghatározott útvonalakon haladva böngészhet);
- irreveláns útvonalak követése (az útvonalak bő választéka miatt a használó rossz úton indul el, és nem éri el a kívánt információkat);
- eltévedés (a használó, miután felfedezte, hogy rossz irányba haladt, nem talál vissza a kiindulási helyre);
- mentális túlterhelés (a lehetséges útvonalak fejből tartása túl sok információ asszimilálását követeli meg);
- nincs elfogadott irányelv a kapcsolatok természetére vonatkozó magyarázatok közzétételére vonatkozóan;
- a rendszerfejlesztés nagyon költség- és időigényes;
- szerzői jogi bizonytalanság (a rendszerben végzett közös szerzői tevékenységek és kutatások eredményeként a tulajdonjogok elmosódnak).

Könyvtári alkalmazások:

- információkeresés (a hagyományos Boole-algebra vagy kulcsszó alapú keresés helyett hatékonyabb, analógia-alapú, asszociatív keresés);
- online adatbázisok (tematikailag kapcsolódó adatbázisok összekötése);
- hivatkozási hálózatok létrehozása;
- online katalógusok (böngészés tematikai kapcsolatok alapján – ilyen pl. a svéd Linköping egyetemen kifejlesztett HYPERCAtalog);
- elektronikus könyvek (a papír statikus, lineáris természetével szemben az asszociatív olvasás lehetősége, alkalmazása különösen enciklopédiák, szótárak esetében ideális);
- számítógépes kalauz és oktatás (a használó saját tanulási stílusát követheti, pl. egy könyvtárhasználati útmutató tanulmányozása vagy egy katalogizálást tanító program használata során).

A cikk végül kitér a hiperszöveg és a szakértő rendszer kombinációjára is, aminek lényege, hogy mindkét rendszer jellemző hátrányát a másik, vele párba állított rendszer képes valamennyire orvosolni.

(Novák István)

95/046

CARPENTIER, Manfred: Hypertext: nur die Faszination bunter Bilder? Testversion der „Informationen zu den Verbundsystemen” = Bibliotheksdienst. 28.vol. 1994. 10.no. 1628-1637.p. Bibliogr.

A hipertext csak tarka képek varázslata? A regionális gépi könyvtári hálózatokról szóló információk hipertextes változatának tesztelési verziója

Gépi könyvtári hálózat; Hiperszöveg; Kísérlet; Könyvtári kalauz

Az 1994-es dortmundi könyvtári konferenciára jelent meg a regionális és országos gépi könyvtári hálózatokról szóló tájékoztató kötet 3. kiadása. A 2. kiadás már floppy lemezen is kapható volt, ezt a 3. kiadást pedig a nyomtatott változat mellett hipertext formájában is közreadták.

A hipertextnek az ilyen kézikönyv jellegű művek adaptációi a legelterjedtebb alkalmazásai. Jelen esetben pl. a navigációt kihasználva lehetőség van az egyes hálózatok összehasonlítására, az országos intézményekkel való együttműködés, a különböző projekteknél való részvétel stb. áttekintésére.

Az adatok és információk közötti sokféle kapcsolat ábrázolására a nyomtatott változat nem volt alkalmas, a hipertextes változat pedig kifejezetten az. A hipertext nyersanyagként felhasznált számadatok, magyarázatok, bibliográfiai adatok stb. mindegyike letölthető és szükség szerint újra felhasználható.

Az alkalmazás a Toolbook 1.53 szoftverre épül. Háromféle navigációs lehetőséget kínál: kapcsolókat, elágazásokat és ablakban elhelyezett betűrendes listákat. Emellett a képernyő felső szélén a Windows-nál szokásos menüsor található.

A cikk pontosan megadja a szükséges hardver- és szoftverfeltételeket. A tesztelésre szánt kísérleti változat 10 DM-ért vásárolható meg. A tájékoztató tartalmának jelentős bővítését tervezik, nemcsak a hálózatokra vonatkozó, hanem az egész könyvtárügyet érintő információkkal (rendezvények, szabványok, intézmények adataival stb.)

(Hegyközi Ilona)

Olvasószolgálat, referenz

95/047

PERSON, Roland C. – PERRY, Nelson A.: Cutting down on crime in the library = Coll.Res.Lib.News. 55.vol. 1994. 7.no. 428-429.p.

Hogyan sikerült megfékezni a szabálysértéseket egy amerikai egyetemi könyvtárban?

Rendbontás

1987 nyarán a Southern Illinois University Egyetemi Könyvtárának vezetője feljegyzéssel fordult a rektorhoz, melyben jelezte, hogy aggasztóan megsokasodtak a könyvtárban a lopások, rongálások és a látogatók rendzavarásai. A feljegyzés elérte célját, hatására megerősödött az együttműködés a biztonság érdekében a campus különböző hivatalai között és az egyetem biztonsági szolgálata is fokozottan ügyelt a könyvtár rendjére.

1989-től kezdve önálló biztonsági személyzet vigyázta a látogatók és a könyvtár vagyonát. Két egyetemi hallgatót alkalmaztak a Saluki Biztonsági Szolgálattól. Ez a társaság 1959-ben alakult az Egyesült Államok első olyan egyetemi rendőrségeként, amelyik hallgatókat alkalmazott munkája során. A Saluki nevű hallgatói biztonsági csoport széles körű tevékenységet végez, a járőrözéstől kezdve a telekommunikációs központ működtetéséig. Munkájukat fegyvertelenül végzik. Jogukban áll a gyanús egyéneket őrizetbe venni és betartatni az egyetem szabályait. Rádiótelefonon tartják a kapcsolatot az egyetemi rendőrséggel.

A könyvtárban az őrök egyike nappal, másikkuk az esti órákban teljesített szolgálatot. Az első hat hétben tiszteletet parancsoló egyenruhájukban járkáltak, és az egyetemi újságban róluk megjelent cikkek is tudatosították jelenlétüket. Mikor pedig már civilben is teljesítettek szolgálatot, sok olyan rongálót, tolvajt füleltek le, akit addig nem sikerült tetten érni. Észrevehetően megjavult a közbiztonság a könyvtárban. A könyvtárosok helyeselték és támogatták jelenlétüket. A biztonsági szolgálat és a könyvtár vezetője is elégedett volt, és egyetértett a program folytatásával. Sajnos közbeszóltak a pénzügyi nehézségek. A kétfős személyzet éves fizetése 20 ezer dollárra rúgott, s mivel a könyvtár költségvetését megnyirbálták, az 1990-91-es tanévben már kénytelenek voltak az egyik őrrel lemondani. Ráadásul a kötelező béremelés miatt már a másik bérét sem tudták kigazdálkodni, s mivel hiába fordultak támogatásért az egyetemhez és az egyetemi rendőrséghez, 1991-ben kénytelenek voltak teljesen feladni az önálló biztonsági szolgálatot.

A kudarc ellenére a vállalkozás egésze sikeres volt: a vagyoni kár 50%-kal csökkent, a rendzavarások 25%-kal estek vissza, 40%-kal volt kevesebb a 300 dollárnál nagyobb értékű lopás és 17%-kal a kisebb értékű tolvajlás. Összességében 24%-kal csökkent a bűnesetek száma. Az őrök jelenléte számtalan esetben elrettentette a károkozókat. A könyvtár nem hozta nyilvánosságra, hogy már nincs őr a könyvtárban, ezért sokan még hosszú idő múlva is azt hitték, még mindig a helyükön vannak, csak civilben tevékenykednek.

Azóta persze csökkent az őrizetbe vételek száma, de a könyvtárosok remélik, hogy az egyetemi biztonsági szolgálattal való együttműködés, a könyvtárosok kiképzése és a látogatók felvilágosítása saját és a könyvtár vagyonának sikeresebb megőrzéséről amúgy is szükségte lenné teszik az ilyen intézkedések foganatosítását.

(Fazokas Eszter)

95/048

FRISCH, Paul – SMALL, John J.: Voice mail at the reference desk = Coll.Res.Lib.News. 55.vol. 1994. 6.no. 343-345.p.

Üzenetrögzítő a referenz-pultnál: egy egyetemi könyvtár tapasztalatai

Tájékoztató szolgálat; Telefon

Az Illinoisi Egyetem (Chicago) központi könyvtárának referenz-részlegében nemrégiben egy telefonüzenet-rögzítő rendszert vezettek be, amely lehetővé teszi a távol lévő felhasználók kiszolgálását anélkül, hogy a jelen lévő olvasókkal való foglalkozást félbe kellene szakítani a gyakori telefoncsengések miatt. A telepített rendszer 27 hívást tud egyidejűleg fogadni, és 48, maximum négyperces üzenetet képes tárolni.

Az üzenetrögzítő beszerzését egy felmérés előzte meg, amelyben egyrészt kikérték a referenz-könyvtárosok véleményét, másrészt egy ötnapos időszakra vonatkozóan rögzítették a telefonhívások számát és természetét. Ebben az időben a könyvtárosoknak 492 hívásra kellett válaszolniuk, amelyek között a legkülönbözőbb kérdések szerepeltek: a könyvtár nyitvatartása, ismert művek megkeresése a katalógusban, forrástájékoztatás, referenz-kérdések stb. Ami a könyvtárosok véleményét illeti, ők attól féltek, hogy a telefonálók nem fogják időben megkapni a választ, tudni akarták, hogy a telefon hányat fog csengetni, mielőtt áttér az üzenetrögzítési üzemmódra, és ki fogja megválaszolni a kérdéseket, továbbá aggódtak a többletmunka miatt is.

Mindezekkel a félelmekkel szemben a pozitív oldalon az a remény állt, hogy nyugodtan foglalkozhatnak a jelen lévő olvasókkal, tudva, hogy az üzenetrögzítő közben megbízhatóan elvégzi a munkáját.

Az üzenet megfogalmazásánál a rövidsége és a világos, egyértelmű megfogalmazásra törekedtek. Amikor kiderült, hogy a felszólítás: „ha kívánja, hagyjon üzenetet”, félreértésekre ad okot (sokan nem kívántak üzenetet hagyni, s várták, hogy végül majd csak felveszi valaki a telefont), ezt kijavították arra, hogy „kérjük, hagyjon üzenetet”.

A rendszer bevezetése utáni hat hónapban 1995 hívást rögzítettek – ennyi esetben nem vették fel a telefont az első négy kicsengés után. A nyitvatartási időn kívül telefonálóknak a 0 gomb lenyomásával módjuk volt átkapcsolni egy szalagra, amelyik a nyitvatartási időről tájékoztatót.

876 esetben (43,9%) üzenet nélkül letették a telefont, 44-en (2,2%) nem mutatkoztak be. A megmaradó 1075 üzenetből 907 esetben sikerült az illetőt a kérésére adott válasszal visszahívni.

Az üzenetrögzítőn érkezett kérdésekre hétfőtől péntekig naponta válaszolnak, a kérdéseket a négy referenz-könyvtáros között rotációs alapon osztják el. Naponta két, két és fél órát vesz igénybe az üzenetrögzítő meghallgatása, a válasz megkeresése és az illető visszahívása (e-mail válaszra is van lehetőség, de ezt sokkal kevesebben kérték). A felhasznált idő nyilvános szolgálatnak számít, amit le lehet csúsztatni.

A visszajelzések alapján arra a következtetésre jutottak, hogy az új rendszer népszerű és hasznos, és a hasonlóan nagy forgalmú könyvtárakban mindenképpen ajánlható.

(Novák István)

Lásd még 65

Kölcsönzés

95/049

SENS, Irina: Computersoftware als Ausleihmedium. Ein Projektbericht aus Göttingen = Buch Bibl. 46.vol. 1994. 9.no. 780-785.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A számítógépi szoftver kölcsönzése. Göttingeni beszámoló

Kölcsönzés; Szoftver; Városi könyvtár

Más városi könyvtárak tapasztalataira támaszkodva Göttingenben is bevezették a szoftver kölcsönzését, a kísérleti szakaszban 30 floppy-lemezes állománnyal.

A törzsállományban most kb. 150 lemez van, IBM-kompatibilis PC-ken futtatható programokkal. Főként shareware szoftvereket szereztek be, darabonként 5-10 márkáért. Számítógépes játékokat nem vettek be az állományba, kivéve az oktató jellegűeket. Az állomány főként oktatóprogramokat, utility programokat, a hardver jobb kihasználását elősegítő, szöveg- és táblázat-szerkesztő programokat tartalmaz, a nép-

főiskola kurzusaihoz igazodva. Ezzel az állománnyal a város egyetemi hallgatóit és a 20-50 év közötti férfi lakóit kívánják a könyvtárba csalogatni. A gyarapítást egy könyvtáros végzi, a program témája szerint nem osztották meg a feladatokat. Kezdetben a programokat ki is próbálták, ezt nem kívánják folytatni.

A programokat a következő tíz kategória valamelyikébe sorolják be: oktatás, adatbázisok, adatkommunikáció, üzleti program, grafika, hobby, programozás, táblázatkezelés, szövegszerkesztés, utility programok. A programok címeit a katalógus számára egy magyarázó alcímmel egészítik ki.

A bibliográfiai leíráshoz saját szabályrendszert alakítottak ki. A következő adatelemeket használják: jelzet (szoftver, érdeklődési kör, a főcím első három betűje), főcím, a főcím kiegészítései (1. eredeti szoftver, public domain vagy shareware, 2. alcím, 3. operációs rendszer), verziószám, kiadó és kiadási hely, terjedelem (a lemez kapacitása kB-ban), megjegyzések (speciális hardver és szoftverkövetelmények). A feldolgozók nagyon várják a RAK (a német bibliográfiai leírási szabályzat) számítógépi fájlokra vonatkozó részét.

A technikai feldolgozás során a lemezt címkével és írásvédelemmel látják el, átlátszó tasakba helyezik. Minden lemezhez írott használati útmutatást mellékelnek. (A shareware szoftverekre jellemző, hogy magán a lemezen is van ilyen, pl. a program kicsomagolásáról, az esetleges hibalehetőségekről.) A használóknak vírusellenőrző programokat is felajánlanak.

A lemezeket szisztematikus rendben dobozokban helyezik el.

Legtöbbször magát az eredeti szoftvert kölcsönzik, négy hétre. Teszteléssel megállapították, hogy az olvasóceruza használata nem rongálja a lemezek tartalmát. A visszahozott lemezeket csak szűrőpróbaszerűen ellenőrzik.

(Hegyközi Ilona)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

95/050

ALPIGIANO, Carlotta – GRILLI, Abra: Dal prestito interbibliotecario alla fornitura dei documenti: l'esperienza dell'Istituto universitario europeo = Boll.AIB. 34.vol. 1994. 2.no. 163-185.p.

Res. angol nyelven

A könyvtárközi kölcsönzéstől a dokumentumellátásig: az Európai Egyetemi Intézet (Fiesole) könyvtárának tapasztalatai

Dokumentumszolgáltatás; Könyvtárközi kölcsönzés; Könyvtárközi kölcsönzés -számítógéppel

A cikk az Európai Egyetem Intézet (European University Institute, EUI) könyvtárának könyvtárközi kölcsönzési szolgálatát ismerteti (a kérések száma kb. 5000 évente), miközben a dokumentumszolgáltatás legújabb fejleményeire is kitér.

Az Internet hatalmas kincsesbányájában rengeteg katalógus és egyéb információforrás áll rendelkezésre, s a hálózat – elektronikus levelezés útján – a könyvtárközi együttműködést is segíti. A DBI által közreadott központi katalógusok, amelyek szintén elérhetők az Interneten, megkönnyítik a hozzáférést a német könyvtári állományokhoz. A GRIPS rendszer használatával online módon másolatok rendelhetők ezekből a katalógusokból. Az ECHO szolgáltató gépén található EUROLIB-PER adatbázis 12 olyan könyvtár időszaki kiadványainak központi katalógusa, amelyek kapcsolatban vannak az Európai Unió intézeteivel. Ez az adatbázis is lehetővé teszi a GRIPS használatát másolatrendelésre. Fontos információforrást jelentenek továbbá a BLDSC (British Library Document Supply Center) CD-ROM-on kiadott katalógusai. Az igényelt tételek a megfelelő formátumban letölthetők, majd kölcsönzési, ill. másolatszolgáltatási rendelésként feladhatók.

A könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatás szervezését és politikáját tárgyalva a cikk kitér a használt berendezésekre, a személyzetre (2 és fél), az ingyenesség elvére és az aránylag független irányításra.

A munkafolyamatok a következők:

- a beérkezett kérések ellenőrzése a katalógusban, a vétel megfontolása;
- behasonlítás, esetleg rendelés a fent említett elektronikus eszközökkel;
- a firenzei könyvtárak használata;
- kereskedelmi dokumentumszállító szolgáltatások igénybevétele;
- az OCLC hálózat használata;

– a BLDSC szolgáltatásainak használata.

A különféle országoknak küldött kérések megoszlását ábrák szemléltetik.

A cikk nagy hangsúlyt fektet a használókkal folytatott kommunikáció fontosságára. A könyvtárosok tájékoztatják őket a kölcsönzési folyamatok állomásairól és a kérésekkel kapcsolatos adminisztrációs munka lényegéről.

Amikor a kért dokumentum beérkezik, regisztrálják az automatizált rendszerben; ha a megrendelő jogosult a dokumentum megtartására, akkor elküldik neki. A kölcsönkért anyag visszaküldésének megkönnyítésére egy számítógépes program áll rendelkezésre, amelyik kikeresi és egy speciális címkére kinyomtatja a forráskönyvtár címét.

A szolgáltató számlájának kiegyenlítése a következő módszerekkel történik: csekken fizetett letéti számla (BLDSC, UMI és mások), banki átutalás, „coupon réponse international” (CRI), nemzetközi postautalvány, egyes szolgáltatók kuponjai, bélyegek, készpénz stb.

A beérkező könyvtárközi kölcsönzési kéréseket a könyvtár általános számítógépes rendszerében, az INNOPAC-ben dolgozzák fel. A Firenzei Egyetem hallgatói személyesen is rendelhetnek könyveket könyvtárközi kölcsönzéssel az EUI könyvtáratól.

A TINlend nevű számítógépes rendszer segítségével a következő szempontok szerint készítenek statisztikákat:

- a kérések teljes mennyisége évente;
- a kérések száma részlegek szerint;
- a kérések megoszlása dokumentumtípusok szerint;
- a kérések megoszlása tárgykörök szerint;
- az egy használóra eső kérések száma;
- a dokumentumok eredete, a teljesítés időtartama, a teljesített/nem teljesített kérések aránya, költségek.

A fent ismertetett új elektronikus dokumentumszolgáltatási eszközök jelentősen csökkentették a teljesítések időtartamát. A fő problémát az Egyesült Államokból és a többi nem európai országból kérendő dokumentumok beszerzése jelenti. E probléma megoldását az OCLC-hez való csatlakozástól remélik. A fő feladat addig is a létező szolgáltatások hatékonyabb kihasználása, esetleg új elektronikus rendszerekkel való kísérletezés, szem előtt tartva a szállítási idő csökkentését azonos költségek mellett. Egy másik cél az együttműködés javítása a könyvtár

más részlegeivel, különösen az állománygyarapítási osztállyal. A jelenlegi gazdasági helyzet által kikényszerített óvatos beszerzési politika alkalmas ad további lépésekre a virtuális könyvtár felé.

(Novák István)

95/051

FREYSCHMIDT, Günther: Beschaffung von Zeitschriftenaufsatzkopien über Internet = Bibliotheksdienst. 28.vol. 1994. 10.no. 1661-1671.p.

Folyóiratcikkek másolatainak beszerzése az Interneten keresztül

Cikk; Dokumentumszolgáltatás; Gépi állománygyarapítás; Számítógép-hálózat

Folyóiratcikkek másolatait számos kereskedelmi szolgáltató bocsátja rendelkezésre az Interneten, elektronikus posta útján. Egy német kutatóintézet az OCLC és a Blackwell, valamint a német JASON-NRW ilyen szolgáltatásait hasonlította össze.

Az OCLC az online megrendelésre a térítéses FirstSearch szolgáltatás keretében ad módot. (A legolcsóbb megoldás keretében 500 keresésre van lehetőség 575 USD-ért). A FirstSearch telnet paranccsal érhető el, az online rendelés minden adatbázisban lehetséges. Legcélszerűbb a *Contents1st* és az *Article1st* adatbázisok használata. Előbbi 12 ezer folyóirat tartalomjegyzékét kínálja, amelyekből a cikkek másolatai az utóbbi segítségével rendelhetők meg.

A Blackwell és a Carl Systems közös szolgáltatása az UnCover. Az adatbázis 16 ezer folyóirat adatait tartalmazza, az Interneten telnet paranccsal érhető el. Szolgáltatása ingyenes.

Mindkét szolgáltatásban menük vannak, az UnCoverben parancsokat is lehet használni. A kereshető mezőkről, csonkolási módszerekről, a Boole-operátorok használatáról a cikk jó útmutatóval szolgál. Az OCLC többnyire megadja a cikkek terjedelmét is. Mindent egybevetve az OCLC szolgáltatásának használatát kényelmesebbnek ítélték.

A megrendelés az OCLC Article1st adatbázisában egyszerű ORDER paranccsal történik. Négy szállító közül lehet választani, ezek díjsza-

bása eltér (ugyanannak a cikknek az ára lehet pl. faxon 20,50 és 31,50 USD). Többféle szállítási mód lehetséges: posta, fax és újabban a UMI Clearinghouse-szal közös FastDoc szolgáltatás (szkennelt dokumentumok faxon egy óra alatt) igénybevétele. A legegyszerűbb fizetési mód a hitelkártya.

Az UnCovernél nem lehet választani a szállítók között. A használati és rendelési gyakoriság szerint különböző hozzáférési módokat és díj-szabásokat állapítottak meg. A dokumentumokért fizetendő díj 8,50 USD, a szerzői jogdíj változó, a vizsgált esetekben 7 és 13 USD között volt. Az alkalmi használóknak az Open Access-t ajánlják. A használók keresési profiljukat tárolhatják. A szállítás csak faxon történik. Mindkét szolgáltatás megadja a költségeket, amelyek a szolgáltatás díja mellett a szerzői jogi térítést is tartalmazzák.

Kiválasztott folyóiratok tartalomjegyzékét mind az OCLC-től, mind az UnCovertól meg lehet rendelni. Az OCLC elektronikus postai szolgáltatásának neve *ContentsAlert*. Egyszeri költsége 60 USD, folyóiratonként és évenként 4 USD-t kell fizetni, ha a könyvtár továbbadja egy használónak, 14 USD-t. Az UnCover hasonló szolgáltatásának neve *Reveal*, ez ingyenes.

Kísérletképpen mindkét szállítótól 10 másolatot rendeltek faxon. Mindketten egy napon belül nyújtották a szolgáltatást. Nagy segítséget jelentene, ha a folyamatban lévő rendelések helyzetéről áttekintést lehetne nyerni, illetve számlát lehetne kiállíttatni.

Hasonló németországi szolgáltatás a JASON-NRW (Journal Articles Send On demaNd in Nordrhein-Westfalen), a bielefeldi és dortmundi egyetemi könyvtárak közös vállalkozása. Telnet paranccsal érhető el. A folyóiratcikkeket a JADE adatbázis tartalmazza. A költségek a szállítás módjától függnék. Faxon 12 DM-be kerül egy cikk, terjedelemtől függetlenül. Elektronikus úton is tudják a másolatokat szállítani, képi formában. A faxon feladott megrendelést egy nap alatt teljesítették.

A postai/telefonon megrendeléshez és a postai szállításhoz képest az online rendelés és a faxon vagy elektronikus postán való szállítás jóval gyorsabb. A könyvtárak anyagi helyzetétől függ, hogy vállalni tudják-e a jelentős többletköltségeket.

(Hegyközi Ilona)

95/052

Deutsche Forschungsgemeinschaft. Dokumentlieferung für Wissenschaft und Forschung. Perspektiven zur weiteren Entwicklung = Z.Bibliotheswes.Bibliogr. 41.vol. 1994. 4.no. 375-392.p.

Dokumentumszolgáltatás a tudomány és a kutatás számára. A továbbfejlesztés kilátásai. (A Német Kutatási Társaság állásfoglalása)

Dokumentumszolgáltatás; Országos feladatkörű szakkönyvtár; Könyvtárközi kölcsönzés -számítógéppel

A Német Kutatási Társaság jelentős támogatást nyújt a központi szakkönyvtáraknak a gyűjtőköri együttműködésben részt vevő könyvtárak számára az országos szakirodalmi ellátási program keretében: 1994-ben kb. 13,4 millió márkát juttatott számukra gyarapításra.

A Társaság egy munkacsoportja a könyvtárközi kölcsönzés és a dokumentumszolgáltatás fejlesztésének lehetőségeit vizsgálta az új technológiák tükrében. Ajánlásai a fenntartókhoz is szólnak: ha a helyi alapellátáshoz szükséges pénzeszközöket rendelkezésre bocsátják, csökkenthető a könyvtárközi kölcsönzés volumenének aránytalan növekedése.

Németországban a tudományos és szakkönyvtárak állományát regionális és országos szinten is jól feltárik a számítógépes katalógusok. Igen sok időbe telik viszont a könyvtárközi kölcsönzési megrendelések teljesítése. A szolgáltatásokat csak a megrendelési és dokumentumszolgáltatási munkafolyamatok számítógépesítése tudná lényegesen felgyorsítani.

A Német Kutatási Társaság ajánlásai a következőket tartalmazzák:

– Az egyetemi könyvtárak helyi vagy regionális szinten egyeztessék legalább a nagyon költséges beszerzéseiket, ill. megrendeléseik lemondását.

– Az állományokat helyi, regionális és országos szinten online adatbázisok tárják fel. A helyi adatbázisokból az is derüljön ki, hogy a keresett mű a keresés pillanatában hozzáférhető-e.

– Az állományt – különösen az egyetlen példányos művek esetében – mindenképpen bocsássák rendelkezésre könyvtárközi kölcsönzés céljára.

– A rendelések továbbítására használják az elektronikus utat, azaz a számítógép-hálózatokat.

– A monográfiák szolgáltatására a postai csomagküldést és a gépkocsival való továbbítást kell használni.

– A használó tulajdonába átmenő másolatok esetében – ahogy a fax- és a szkennelési technika továbbfejlődik – az elektronikus úton való közvetlen szolgáltatásra kell törekedni.

– A technológia korszerűsödésével a használó egyre inkább maga intézheti a megrendelést, elsősorban az országos feladatkörű szakkönyvtárakban.

– A felmerülő plusz munkabér és postaköltség terheiből a használóknak részt kell vállalniuk. Ki kell dolgozni a könyvtárközi kölcsönzés térítési rendszerét. A bevételek a könyvtárakat illessék meg.

Az ajánlások megvalósítását különböző projektek keretében képzelik el, ilyen pl. egy, a kéréseket 48 óra alatt teljesítő szolgáltatás létrehozása, az észak-rajna-vesztfáliai JASON-kísérlet és a holland PICA alsó-szászországi RAPDOC programja.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 21

Dokumentációs szolgáltatások és termékeik

95/053

REICHART, Markus – MÖNNICH, Michael W.: Dublettenkontrolle in bibliographischen Datenbanken = Bibliothek. 18.vol. 1994. 2.no. 193-216.p. Bibliogr.

Res. angol és francia nyelven

Duplumok kiszűrése bibliográfiai adatbázisokban

Adatbázis; Főlépéldány; Szakértő rendszer

Mivel a könyvtárak egyre több elektronikus információt használnak különféle elektronikus adatbázisokban, a duplikációk egyre nagyobb problémát jelentenek. A cikk szerzői megismer-

tetik az olvasóval ezeket a problémákat, és néhány megoldási kísérletet is tárgyalnak. Végül bemutatják a karlsruhei egyetemi könyvtár KARIN nevű katalogizáló rendszeréhez a duplikációk kimutatására kifejlesztett szakértő rendszert.

(Autoref.)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

95/054

CZAJKOWSKI, Franciszek: Prawo do czytania. Dziesiąt lat działalności Ośrodka Czytelnictwa Chorych i Niepełnosprawnych w Toruniu = Poradnik Bibl. 1994. 6.no. 9-12.p.

Jog az olvasáshoz. Tíz éves a Betegek és Hátrányos Helyzetűek Olvasási Központja Torunban

Beteg olvasó; Hátrányos helyzetű olvasó

A betegek és hátrányos helyzetűek 60%-a az olvasásban való akadályoztatása folytán kerül ebbe a kategóriába. S itt korántsem csak látási és mozgásszervi problémákkal küzdő személyek találhatók, hanem különféle lelki sérültek, szellemi fogyatékosok és zárt intézetekben fekvő betegek is. Olvasmányokhoz való juttatásuk részint speciális épületeket és berendezéseket kíván, részint pedig ún. alternatív olvasmánykínálatot. Ide tartoznak az „öregbetűs” és Braille-írási könyvek, a hangkazetták, valamint a szellemi fogyatékosok ismeretgyarapítására alkalmas kiadványok.

Torunban a Vajdasági és Városi Könyvtár égisze alatt 1984-ben keletkezett – igen széles körű társadalmi-intézményi-hivatali támogatással – a Betegek és Hátrányos Helyzetűek Olvasási Központja, amely azóta önálló és célszerűen adaptált épületbe költözött. A háromfős személyzet a földszinten megfelelő állománnyal fogadja vak és egyéb hátrányos helyzetű olvasóit, az első emeleten speciális kiállításokat szervez olvasóinak képzőművészeti alkotásaiból, a második emeleten pedig bibliográfiai-információs központot működtet gazdag kézikönyvtárral és

sokféle nyilvántartással. Ez utóbbiak számítógépesítése folyamatban van.

A Központ emeleti helyiségeibe tolokocsival is fel lehet jutni liften.

A Központ 1993-ban letéteket működtetett 20 zárt intézményben, 10 közművelődési könyvtári fiókban, módszertanilag felügyelte a toruni kórházak betegkönyvtárait. A letétekkel együtt 1993-ban 1547 olvasója volt, 493-mal több, mint 1992-ben.

A Központtal együttműködő társadalmi szervezetek közül különösen gyümölcsöző kapcsolat alakult ki a „Könnyebben az olvasásban” elnevezésű alapítvánnyal, amelynek köszönhetően a Központ munkatársainak két, rehabilitációs munkára alkalmas művecskét sikerült kiadniuk. A tervek szerint további tíz kiadvány fog elkészülni.

A cikk szerzője a Központ munkáját összegezve kalkuttai Teréz anya mondását idézi: „Az, amit mi megcselekszünk, mindössze egy csepp, ám ha ez a csepp nem létezne, ez hiányzana az óceánból.”

(Futala Tibor)

95/055

JALL, Ole: The talking book in Denmark = Scand.Public Libr.Q. 27.vol. 1994. 2.no. 23-26.p. Bibliogr.

A hangos könyv jelentősége Dániában

Hangos könyv

A hangos könyvek egyidősek a fonográffal. Amikor Edison az 1870-es évek közepén bemutatta találmányát, külön hangsúlyozta annak jelentőségét a vakok és az olvasási hátránnyal küzdők segítségével. Ennek ellenére 100 évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a hangos könyvek szélesebb körben ismertek, használtak legyenek. A kompakt kazetták 1970-es évekből megjelenése lehetővé tette, hogy bárhol leheszen zenét hallgatni: könnyű a felvételt elkészíteni, törölni, egyszerű a lejátszása és a használata, ami lehetővé teszi, hogy a látási, olvasási zavarral küszködő használók önállóan kezeljék ezeket az eszközöket.

Hangos könyv alatt a szerző a nyomtatásban megjelent könyv hűségese, teljes terjedelmű, természetesen nyelvű rögzítését érti, amely az eredeti, nyomtatott szöveg elolvasásával azonos élményt nyújt. Nem fogadja el a lerövidített, dramatizált változatot az eredeti helyett, bár világos szerte honos ez a gyakorlat, ott ahol a hangos könyvtől kereskedelmi hasznot várnak. A hangos könyvek használatát megkönnyíti, hogy a felvétel során megjelölik (visszakereshetővé teszik) a felvétel egyes részeit, egy alacsony frekvenciájú hangjellel. Ezekről a kazetta elején a könyv bibliográfiai adataival együtt tájékoztatást adnak. A borító és az egyedi kazetták Braille írással is ellátottak a vak használók érdekében. Dániában a könyveken kívül számos időszak kiadványt is kiadnak hangos könyv formában, melyre a gyengén látók, az olvasási zavarokkal küszködők előfizethetnek, olyan áron, mintha a nyomtatott terméket vásárolnák meg. Ez ráfizetést jelent, de a DBB (Danish National Library for the Blind – vakok nemzeti könyvtára) támogatja a megjelenítésüket.

A vakok nemzeti könyvtára egyben a legfőbb előállítója a hangos könyveknek és a hangos időszak kiadványoknak. Kb. 11 ezer vak, részben csökkent látású, ill. egyéb módon károsodott embert látnak el hangos olvasnivalóval, olyankor, akik amúgy képtelenek megbírkózni a hagyományos nyomtatott szöveggel. A posta ingyen végzi a szállítást. A DBB 1924 óta szolgálja a vakokat és csökkentlátókat. Kezdetben csak Braille könyvekkel, a 30-as években lemezekben, később hangszalagon, majd kazettán rögzítették az olvasnivalókat. Ma már a könyvtár által szolgáltatott dokumentumok zöme avanyag. A DBB gyűjteménye több, mint 160 ezer hangos könyvből áll, s kb. 140 ezer hangosan rögzített időszak kiadványt is tartalmaz. Az előállítási folyamat a szerzői jogi törvény olyan megállapításán nyugszik, mely szerint a DBB engedély nélkül is jogosult ilyen könyvek előállítására. A hangos könyvek a 70-es évek közepétől megjelentek a közkönyvtárakban is, s napjainkban már minden érdeklődő számára hozzáférhetők. A nyolcvanas évektől kezdve a Kulturális Minisztériumtól anyagi támogatást is kaptak a közkönyvtárak az ilyen típusú dokumentumok vásárlásához. Ez a tény kibővítette a DBB szolgáltatásait is. A közkönyvtárak is kölcsönzik az állományukban lévő hangos könyveket, még a hagyományos olvasói kör számára is. Megindult

a könyvtárközi kölcsönzése is a hangos könyveknek, bár hivatalosan csak az 1994-es könyvtári törvény erősítette meg ezen dokumentumoknak a hagyományos, nyomtatott könyvekével azonos kezelését.

A hangos könyvek előállításával több intézmény, szervezet, magáncég is foglalkozik. Az egyik legnagyobb előállító a DBB, de az Oktatási Minisztérium is működtet egy szolgáltatást dyslexiás diákoknak. 1980 óta egy magánszervezet, a Culture and Literature Information for the Reading Impaired is foglalkozik az előállításukkal. Kereskedelmi célú hangos könyvet a Dán Könyvtári Központban állítanak elő. Ők egyben társtulajdonosai annak a cégnek, amelyik a Dán Nemzeti Bibliográfiát is kiadja. A nemzeti bibliográfia egyébként regisztrálja a hangos könyveket is, de nem maradéktalanul. A fentiekén kívül számos helyi szolgáltatás foglalkozik még hangos könyv előállításával. Összesen kb. 15 ezer hangoskönyv-cím található a közkönyvtárak és a DBB állományában. A kereskedelmileg forgalmazott hangos könyvek egyedüli vásárlói a városi könyvtári hálózat tagjai. A könyvtárak ugyan kapnak állami támogatást e könyvek beszerzésére, de az összeg kevés, kb. 100 cím beszerzésére elegendő évente. Egy másik fontos kiadója a hangos könyveknek a Gyldendal cég, bár még ők sem jutottak el odáig – amire amerikai példa már van –, hogy a könyvesboltokon keresztül az egyedi használókat célozzák meg. A hangos könyvekre adott támogatás 25%-át egyébként elviszi a fenntartás, javíttatás. Az alacsony összegű támogatás miatt a hangos könyvek jelentős része rossz állapotban van. Magasak a forgalmi (kölcsönzési) adatok, pl. 1992-ben 2,5 millió volt a kölcsönzések száma, éppen a kétszerese a nyomtatott könyvek forgalmának.

A közkönyvtárban lévő hangos könyvek részét képezik a könyvtárak kifelé irányuló, pl. időseket, betegeket, házhoz kötötteket ellátó szolgáltatásainak. A beszédzavarokkal küszködő használóknak lassabb ütemben felvett hangos könyveket is előállítottak. A DBB tovább kívánja bővíteni szolgáltatásait a többi hátrányos helyzetű csoport számára. A DOMINO elnevezésű terve kereskedelmi alapokon nyugvó szolgáltatások kifejlesztésére irányul, piaci áron kínálva hangos könyvet, a nyomtatottal azonos árfekvésben, s azzal az előnnyel, hogy a nyomtatottal közel azonos időben (vagy még előbb) jelenik meg.

Mivel a hangos könyvek ára ma már nem különösebben magas, az átlagos használó számára is elérhetővé, megvásárolhatóvá válik, s jól látható, hogy a zenei kazetták piaca mellett majd a hangos könyv is megtalálja a maga helyét. Mivel lépést kell tartania a zenei piaccal, elkerülhetetlen, hogy néhány év múlva digitális formában is megjelenjen.

Sikereik ellenére a hangos könyvek még nem töltik be azt a szerepet, amelyet a hagyományos könyvet olvasni nem tudók számára jelenthetnének, ezért akad még tennivaló.

(Kovács Katalin)

95/056

SUHR, Dörte: Noten für Blinde – neue Aufgaben für Blinden- und Musikbibliotheken = Bibliothek. 18.vol. 1994. 1.no. 49-67.p. Bibliogr.

Res. angol és francia nyelven

Kották a vakok számára. Új feladatok a vakok könyvtáraiban és a zenei könyvtárakban

Braille írás; Kotta; Központi katalógus; Vak könyvtárhasználó

A Braille kotta ismerete meglehetősen szűk körű, mert a használóinak száma korlátozott. A normális látású használók számára rendelkezésre álló választékhoz képest az állomány elenyésző, a keresett kották átírása viszont nagyon időigényes. E feladatot részben a zenei könyvtárak vállalják magukra, ezzel is gyarapítva a saját állományukat. Sajnos a meglévő állomány kihasználása sem hatékony, mert a bibliográfiai számbavétel hiánya akadályozza az együttműködést, s ez felesleges dupla átírásokhoz vezet. Egy nemzetközi központi katalógus igényét már jó ideje hangoztatják a szakemberek. A jelen cikk egy ilyen központi katalógus tervével foglalkozik, de a projekt oblektív áttekinthetősége céljából mindennek előtt bevezeti az olvasót a Braille kotta rejtelmibe.

(Autoref.)